

Juha Varto

MIRCEA ELIADE JA MYYTIN ANTAMA TILA

Mircea Eliade kertoo päiväkirjamerkinnöissään¹ lähes uskonnollisesta päätöksestä, jolla japanilaiset suhtautuvat metodologiaan. Hän tapasi kollegoja, joiden puhe kulki aina samaa latua:

"What is your method in the study of the history of religions? Up to now, I've used the method of X and that of Y, but to judge from the results, I have the impression that yours is better. What is it?"

Eliade toteaa, että hän ymmärtää amerikkalaisten opiskelijoittensa innon metodeihin, koska nämä ovat pioneerien jälkeläisiä; pioneereille oli tärkeää saada jotakin tehdyksi ja löytää sitä varten nopeasti välineet. Samalla tavalla japanilaiset, jotka vasta ottivat alkuaskelia vertailevassa uskontotieteessä, kuvittelivat, että "anna meille metodi, niin selitämme ja ymmärrämme kaiken". Nuorissa tutkimuskulttuureissa tämä on pikemminkin sääntö kuin oikku.

Eliade ei koskaan ymmärtänyt metodeja tuolla tavalla ja jokainen, joka on lukenut Eliaden massiivisesta tuotannosta edes osia, tietää, että hän vakuuttaa mutta ei osoita tutkimuksen metodeja. Eliaden teema on "älyllinen rohkeus", joka kaihtaa ennalta-asetettuja asetelmia. Hän jopa muistuttaa, kuinka "humanistit" - vastakohtana matemaatikoille - ovat

"fearful, prudent, or myopic to the points of idiocy"

eikä muutosta näy. Humanistit tulevat keskinkertaisten ja pelokkaiden joukosta, joiden luonnollinen rohkeus ei riitä siihen huimapäisyyteen, jota matematiikka ja luonnontieteet vaativat.

"The adventurous and the bold, creative minds are no longer coming to philology, to Orientalism, or to the history of religions as they were in 1870-1880".

Ja jatkaa:

*"we attract only paltry types who haven't a virile enough soul to face a world in a state of crisis or to risk their career for a daring idea."*¹

¹ Mircea Eliade, *No souvenirs. Journal 1957-1969*. NY:Harper 1977. 29-30

Eliade on harmissaan siitä, kuinka harva näkee banalisoinnin, jonka historiattomuus on tuonut ihmistä tutkiviin tieteisiin. Modernin erityinen ansio näyttää olevan historiaton maailma, josta on poistettu kaikki, mikä antaa merkitystä ihmisen toimille. Tällainen latteus ei voi olla vaikuttamatta kulttuuriin. Kun etsimme objektiivista tietoa, meidän on pakko jättää huomiotta se, mikä ei näytä objektiiviselta, vaikka tutkimus perustuisi lähtökohdiltaan juuri siihen, mikä jätetään pois. Jo keskittyminen ilmiöiden "ehtoihin" ilmiöiden sijasta on tätä samaa latteutta. Kun ilmiöt eivät ole tärkeitä, etsimme metodeja, jotka oikeuttaisivat latteudet.²

Mircea Eliade kertoo kuuluvansa siihen romanialaisten oppineiden joukkoon, joille jako tieteelliseen ja imaginaariseen (kuten hän jaon nimeää) kirjoittamiseen ei ole pätevä. Kumpikin puoli kuuluu luovalle hengelle. Kummastakin on tuloksena muoto, joka saa vapaana olleen, määräytymättömän muuttumaan tiedetyksi ja välittymään toisille. Samalla tavalla kuin imaginaarisessa kirjallisuudessa ajatus saattaa vapaasti siirtyä asiasta toiseen, tieteellisessä luomisessa uudet ajatukset syntyvät ilman jäljitettävää luomisen tai keksimisen logiikkaa, ilman pmissettä, mistään johtamatta. Eliade muistuttaa, kuinka matemaatikot joutuvat tekemään ristiriitaisia ja huimia oletuksia ilman mitään tukea kokemuksessa, ikäänkuin oman mielensä kustannuksella, voidakseen löytää jotakin uutta.³

Tilanne on aivan toinen ihmistä koskevissa tieteissä. Siellä näin ei saa tapahtua. Lukuisat vahtikoirat haukkuvat; Eliaden kohdalla tämä haukkuminen jatkuu yhä vaikka hän ehti hyvin todistaa ajatuksensa pätevyyden omallakin alallaan.

Eliade kertoo esimerkin, jonka tarkoituksena on hahmottaa paljastumisen arvaamatonta logiikkaa. Hän on kirjoittanut aiheesta myös romaanin, joten kertomus on jo yleisesti tuttu.

Eliade tapaa romanialaisen informantin, jonka on luvattu kertovan hänelle monista rakentamiseen liittyvistä uskomuksista. Mies on siltasuunnittelija, joka on rakentanut myös julkisia rakennuksia, joissa on käytetty pitkiä kantavia rakenteita. Mies kertoo Eliadelle kronologisesti elämästään, projekteistaan ja niistä lukuisista uskomuksista, joita Itä-Euroopassa liittyy jokaiseen ihmisen menestyksekkääseen toimeen. Jossakin lauseessa käy ilmi, että miehellä on lapsia, mutta vaimosta hän ei ole sanonut mitään. Koska miehen työ on ollut matkustelevaa, Eliade tarkentaa asiaa ja saa kuulla romaanin arvoisen tarinan.

¹ Sama 47.

² Sama 55.

³ Sama 47.

Eräs uskomus on, että vaikeaan paikkaan ja epävarmoin tuloksin tehty silta voidaan saada kestäväksi, mikäli sen anturoiden valamisen aikaan paikalle ensimmäiseksi saapuva nainen valetaan elävältä silta-anturaan. Miehen vaimo oli tullut tuomaan lounasta juuri sillä hetkellä, joka oli laskettu valamisen aika. Mies kertoi tarinansa Eliadelle muiden todistustensa tapaan, vailla sen kummempia tunteenilmaisuja, kylläkin surullisena, kuten hän sanoi, mutta ennen kaikkea insinöörinä. Hän myös lisäsi, että silta on yhä toiminnassa vaikka kaikki olivat uskoneet sen pettävän ensimmäisen tulvan aikana.

Eliade joutui vaikeaan tilanteeseen, kuten kaikki, jotka käyttävät informantteinaan ihmisiä, joiden maailmasta he tietävät liian vähän. Hän joutui - Margaret Meadin tavoin, kun tätä huijattiin Etelämeren saarilla - luottamaan kertomukseen, koska se oli osa toisen kertomaa. Olennaiseksi ei tullut, oliko tarina tosi, vaan se, mitä itse kertomus saattoi tarkoittaa, ja se, mitä se synnytti niissä, joiden luettavaksi se joutui osana Eliaden tutkimusta.

Omaelämäkerrallisissa muistiinpanoissaan Eliade kritisoi raskaasti eurooppalaisen tieteenhistorian taakkaa, joka on kylläkin antanut kriittisen mielen, vapauttanut "taikauskosta" ja nostanut tiedon kysymykset keskusteltaviksi, todistettaviksi ja julkisiksi, mutta samalla luonut hypokriittisen tilan, jossa voi melskata mielin määrin. Tämä tila on *autoritaarinen tiedon vallan* tila, jossa saavutetuista vallan asemista voidaan lyödä ketä tahansa kuin vierasta sikaa ilman minkäänlaista vastuuta teoistaan. Tätä kutsutaan nimellä "akateeminen vertaisarviointi" ja sen tarkoituksena on määritellä, mikä *saa* olla totta, mikä ei.

George Bataille ja Michel Foucault ovat omista suunnistaan esittäneet vastaavaa kritiikkiä. Kaiken tämän kritiikin tulos on ollut entistä kovempi vääntö siitä, kuinka avoin, kuinka vapaa ja *kuinka pitkään vapaa ja avoin* tila voi olla silloin, kun joku esittää aiempiin uskomuksiin sopimatonta ainesta. Thomas Kuhnin lohduksen toteamus normaalitieteen historiasta - *kunnes edellisen edustajat ovat kaikki kuolleet* - on yhä voimassa. Koko ajan on kyse siitä, mikä *saa* olla totta.

Tällä Eliaden arvioimalla tieteellä on vaikuttava historia, samoin sen julkisuusperiaate on yksinomaan hyvä. Sen inhimilliset heikkoudet, ihmisistä syntyvät heikkoudet, ovat välttämättömyys, koska se on historiallinen. Eliade vertaa tiedettä uskontoon, jossa on todellinen koettavissa ydin siinä, missä ihminen kokee äärettömän, ja kivettynyt, usein edellistä epäilevä kuori, jossa kirkko pitää yllä valtaansa. Edellinen on historian siinä mielessä, että se syntyy jälkimmäiseen päässeistä säröistä, halkeamista, ennakoimattomasti ja hallitsemattomasti. Joku näkee tai kokee ihmeen, ja siinä se on. Kirkolle ihmeet ovat yhtä kauhea asia kuin tieteelle uusi: ajatelkaamme Galileita, Kepleriä, Einsteinia, Prigoginia. Heistä jokainen on nyt, jälkikäteen, taivaan lahja ja

välttämätön juuri siinä kohdassa kuin ilmaantuikin, mutta kukaan ei kiitellyt juuri silloin.

Kun taiteellista toimintaa alettiin verrata tutkimiseen, “kirkko” heräsi säpsähtäen. Oppimattomat maalarit, näyttelijät, tanssijat tutkijoina oli yhtä hätäännyttävää kuin kuivunutta majavaa muistuttava otus paavina, kuten Thomas Mannin *Pyhän syntisen* lukeneet muistavat: on oltava ero. Säveltäjät, jotka usein brassailevat lukusarjoilla ja siteeraavat lukion fysiikan oppikirjaa, siedettiin tässä yhteydessä paremmin, mutta muusikot jo olivat liikaa. Tämä oli kuitenkin vain jatkoa sille, että filosofit ja esteetikot olivat epäonnistuneet taiteellisen toiminnan ja taiteen teosten selittämisessä. Eräskin amerikkalainen taidefilosofi oli niin kyllästynyt epäonnistumisiinsa, että lopulta teki oman taideteoksen (näytelmän) ja tutki sitä ja saikin viimein (häntä) tyydyttäviä tuloksia. Niin moni asia osoitti, että taide on “irrationaalista”, “puhuu tunteista”, on ihmisen “naisellinen puoli” (mitä ei onneksi enää uskalleta toistaa) ja karttaa yleispätevyyttä.

Eliade - kuten Bataille ja Foucaultkin - irtautui tieteen kirkosta heti alkuun. Eliade kirjoitti ylös kaiken, minkä sai tietoonsa, ja hänen ensyklopedinen tietonsa oli yhtä paljon fiktiivistä kuin tiedollistakin; kahta puolta on vaikea erottaa. Eliadelle totuus tulee ilmi näiden puolten yhteisessä, ei erossa. Mikäli hän jättäisi pois sen, mikä “ilmeisellä tavalla” on fiktiota, jäljelle jäävä olisi vailla yhteyttä, torso, käsittämätön, kuin reunoiltaan kuluneita lauseita menneestä viisaudesta, jota kukaan ei ymmärrä.

Juuri noinhan on jo monen tieteenalan kohdalla. Ajatellaan vaikkapa kasvatustiedettä, jolta odotettiin paljon tulevien sukupolvien vuoksi. Se on vuosi vuodelta paisunut määrällisesti mutta kutistunut kuivuneen majavan kokoiseksi sisältään, koska siinä *saa* esittää vain tietynlaista tyhjyyttään kolisevaa liturgiaa. Se ei enää tuota ajattelua eikä tutkimustuloksia vaan ainoastaan varmistelua sille, mikä on jo saavutettuna hallinnollisena ratkaisuna koko maassa.

Tämäkin majava olisi pelastettavissa, mikäli kasvatustieteen ajattelu hyväksyttäisiin osaksi tieteenalaa. Tämä tarkoittaisi sellaisen merkitysyhteyden palauttamista kasvatustieteeseen, mikä liittyy liturgiaan - jotta siitä tulisi ymmärrettävä ja se koskettaisi jotakin maailmaa - uskomattomia tarinoita (Emilen kasvatuksesta), sopimattomia totuuksia (Justinen kasvatuksesta) ja luonnonvastaisia viisauksia (Sokrateen menetelmistä). Kaikki nuo ilmaisut edellä on tarkoitettu piikeiksi ja siis lainausmerkkeihin, sillä juuri nuo piikit puuttuvat. Ne ovat kuin Eliaden informantin kertomus vaimostaan, joka sattumalta mutta aiheesta lujitti sillan kestäväksi ainakin ihmisiän.

Kun Eliaden periaate faktan ja fiktion samuudesta on tarkoitettu korostamaan *merkityksellisen* esille saamista, se samalla arvottaa

merkityksellisen tiettyjä puolia. Se saattaa kyseenalaiseksi uskomuksia, joiden avulla ensin yritettiin merkityksellistää tietämistä: rationaalisuuden puhdistettuna irrationaalisuudesta, intellektin puhdistettuna sentimenteistä, tiedon irrotettuna taidoista ja tietämisen irrotettuna käytännöistä. Hetken aikaa näytti, että näin saadaan parempi lopputulos. Mutta vain hetken, sillä jokainen näistä epäpyhistä pareista osoittautui kompleksikkaammaksi kuin oli ajateltu: jokainen irrottaminen ja puhdistaminen johti vuotoon, jossa pois jätetty vuoti ennalta-arvaamattomalla tavalla siihen, minkä piti olla puhdas ja varma. Esimerkiksi psykoanalyysin teoria osoitti kiusallisella tavalla (ja luultavasti oikein), kuinka rationaalinen on vain konstruktio, struktuuri vailla sisältöä. Itse asiassa 1900-luvun psykoterrori ja -teollisuus ovat syntyneet juuri tästä erottelemisesta, puhdistamisesta, ikäänkuin paikkaamaan sitä, mikä alunperin jo oli väärä ele.

Eliade näkee myytin tutkimisessa keinon oivaltaa meitä paljon vanhempi ja monella tavalla koeteltu *ymmärryksen tila*. Myytit eivät ole vain muinaisia tarinoita vaan niitä syntyy yhä, kuten Claude Levi-Strauss on hyvin havainnollistanut. "Muinoin" tapahtuneeksi muuttuu mikä tahansa kolmessa vuodessa, jos kansalla ei ole kirjoitettua sanaa. Mutta ennen kaikkea myyteissä on kyse ymmärryksen tilasta: maailma ei tule meihin pieninä esineinä eikä kuvina, kuten yhä moni näyttää ajattelevan, vaan edellyttää tullakseen jollakin tavalla avointa, vapaata vastaanoton tilaa, jossa se voi koetella muistiamme, ymmärrystämme (ymmärrettynä yhteydeksi aistitiedon alueella), aistisuuttamme, tiedettyä ja tavoiteltua. Teoreema tai looginen välttämättömyys ei vaadi tällaista mutta elämään liittyvät tapahtumiset näyttävät vaativan. Kun katselee taaksepäin omaa ymmärrystään, huomaa kyllä joissakin kohdissa, kuinka on liukunut liukkaalla, horjunut, kaatuillut, tarttunut *mihin tahansa* pysyäkseen pystyssä ja usein myös jäänyt juuri siihen. Oljenkorresta voi näin tulla teoria, näköpaikka. Tällöin on liian nopeasti antanut etsimisen lakata ja tyytynyt helppoon.

Myytti on kerronnallisesti ja ajallisesti monimielinen, joten se haastaa *pysymään pidempään* etsimisen tilassa. Myytti esittää usein genealogian jollekin, kun se samalla näyttäytyy metaforallisena ikkunana, josta näkyy useaan suuntaan. Se on kertomus, mutta jokainen sen lause on ymmärrettävissä monella tavalla, koska jokainen lause sisältää esiyymmärrystä, jota kuulijalla ei ole, mutta jota samalla luodaan. Hyvin olennaiset asiat jäävät sanomatta, mutta kukaan ei kaipaa niitä, koska ne *näyttäytyvät* kerronnassa. Myytin lähilukeminen ei yleensä onnistu, koska silloin käsillä ei ole enää myytti. Myytti edellyttää laveaa lukeamista, jossa merkitykset sinkoilevat myytin ulkopuolelta lukijan ymmärrykseen. Tätä luultavasti tarkoitetaan, kun sanotaan

myytin puhuttelevan ihmistä ajasta ja paikasta riippumatta ja jopa kulttuurikontekstistakin riippumatta.

Myytillä näyttää olevan todella voimakas toisen ääni, jos se pystyy puhuttelemaan usean tuhannen vuoden takaa tai jopa usean kymmen tuhannen kilometrin päästä. Sehän ei ole luontoa vaan juuri jonkun toisen ääni, toisen, joka on puhunut siitä, kuinka on kokenut elämässään jonkin asian, joka on meille kahdelle yhteinen. Maailma on tietenkin tärkeä välittäjä ja sama kaikille, mutta silti toisen ääni on kantava, jos se todella ylittää ajan ja kulttuurierot.

Me tunnemme myyttejä, joissa toistuvat samat kuviot: kaaos, lintu, muna, maailman syntyminen, tai kultainen aika, joka päättyy siihen, että syntyy muutos, tai äitijumala, joka vaatii maailman jatkumisen hinnaksi kastraatteja. Idästä, etelästä ja lännestä löytyvät samat kertomukset. Ei ole siis ihme, että joku on saattanut päätellä, että kyse on arkkityypeistä, ikäänkuin meissä jo olevista ”tiedoista”, jotka vain aktivoituvat kokemusten myötä. Kuitenkin on todennäköisempää, että kyse on tavasta varata tilaa ihmisen hitaalle oivaltamiselle, hitaasti syntyvälle selkiytymiselle. Myytit ja myyttinen esittäminen ovat historiassamme oleva menetelmä, jonka avulla aina ja kaikkia aikoja varten on varattuna aikaa ja tilaa ymmärtää.

Eliade osoittaa, ettei kerronta ole vain sanallista. Jo edellä kerrottu kertomus insinööristä, hänen vaimostaan ja kestävästä sillasta osoittaa, ettei sanallinen ole pääasia: kukaan ei vaikuttuisi pelkästä sanallisesti synnytetystä tapahtumasta siinä määrin kuin monet ovat vaikuttuneet tuosta kertomuksesta. Myytti on myös kuva, ikäänkuin sanat voisivat kirjoa ennalta valmistamattoman kankaan sitä mukaa kuin kerronta kulkee: kun kuulija alkaa aavistaa, että juttu päättyy oudosti, viimeistään, kun kuulija näkee ratkaisun tulevan mutta ei vielä usko sitä, viimeistään silloin lineaarisesti avautunut kertomus alkaa tiukkua punaista väriä ja muitakin värejä luodakseen kuvan, joka on yhtä aikaa ihailtava ja kauhistuttava. Kysymme, kuinka kertomuksen sisältö voi olla mahdollista, kuinka tällaista voi tapahtua.

Kertomuksen ja kuvan välillä on ero, koska jälkimmäinen syntyy edellisen hajoamisesta. Kertomus hajoaa tilaksi, joka näyttäytyy kuvana. Samalla kuulijan ymmärrykselle raivataan suurta aukiota, jolla on monia hahmoja, ikäänkuin kertomus olisi paljastanut kuulijan mielestä hänelle itselleenkin tuntemattoman konstellaation uskomuksia, tietoa ja tuntemusta. Tässä uudessa tilassa, aukiolla, kuulija voi levittäytyä ymmärtämään ilman, että hänen täytyisi heti hallita, ottaa haltuun, käsittää, tarttua.

Erosta huolimatta voidaan hyvin ajatella, että juuri kuvan avulla myytin saa näkymään, tai että juuri myytti voi paljastaa sanallisessa muodossa kuvan, jos paljastaminen on tarpeellista. Tähän nähden on kuvaavaa, että Jean Genet loi monia myyttisiä kertomuksia (kirjassaan *Ruusun ihme*, elokuvassaan *Un Chant*

d'Amour) mutta piti kuitenkin kuvataiteilijaa myyttisempänä kuin mihin itse pystyi. Genetin haastattelu Giacomettin¹ kanssa on jännittävä yritys saada sanotuksi ja kuvatuksi ero, joka on kerrotun ja kuvan välillä ilman, että niiden yhteys katoaa.

Eliade ajattelee, että kuvallinen pysyy (aina?) ihmisen ensisijaisena ymmärtämisen tapana ja sen vuoksi myytin antama tila on aina välttämätön. Tila on välttämätön puheelle, kirjoitukselle, käsittämiselle ja siis kuvalliselle ilmaisulle. Ilman myyttiä ei ole mahdollista raivata tilaa aina jo valmiiseen maailmaan. Niinpä myyttiä voi ajatella myös menetelmänä: se on raivausmenetelmä, jonka avulla saa uusia esiymmärryksen antamia mahdollisuuksia, samalla kun se suistaa meidät aina uudelleen kuuntelemaan toisen ääntä jostakin kaukaa. Kaukaa on tässä "kaukaa", koska hyvinkin lähellä voi syntyä ja näyttäytyä myytti, joka sekin raivaa.

Päinvastoin kuin filosofit, Eliade suhtautuu täysin vakavasti myös Platonin esittämiin myytteihin. Platonin teksteissä on myyttisiä kohtauksia, joiden merkitys jää yleensä alkeellisesti tulkituksi Platon-tutkimuksissa. Tutkijat ovat yleensä liian tendenssihakuisia ja heiltä jää huomaamatta, kuinka Platon pitkänkin keskustelun ja päättelyn (kertomuksen) päätteeksi esittää myytin, joka näyttää tekevän tyhjäksi aiemmin keskustellun tai ainakin sysäävän keskustelun jonnekin muualle. Platon lyhentää myyteillä kertomusta avaamalla aukion, jolla voi myytin antamalla vapaudella mellastaa hetken vailla päättelyä tai vakuuttamista. Se on ymmärryksen tila.

Platon käyttää useasti myyttiä joko lopettamaan loputtomalta vaikuttavan keskustelun tai muuttamaan keskustelun suuntaa. Joskus on vaikea nähdä, millä tavalla myytti todella liittyy käsiteltyyn aiheeseen, niin kaukana tuntuu olevan myytin tapa kertoa, valaista ja osoittaa. Mutta siltikin Platonin myytit ovat tärkeä osa dialogin vaikutusta: myytti katkaisee lineaarisen esittämisen, vaatii lukijalta ja dialogiin osallistuvilta uudenlaista asenetta ja haastaa argumentointiin asennoituneen ajattelun vapautumaan tästä suhteesta käsiteltyyn aiheeseen.

Kertomus² Er-nuorukaisesta, joka tekee myyttisen matkan luomisen kehtoon asti, on aiheuttanut paljon päänvaivaa Platon-tutkijoille mutta kertomus on kirjallisesti kiinnostava, ei vähiten tyypillisyytensä vuoksi, onhan perinteessä niin monia kertomuksia, joissa joku saa avaimet kaikkien asioiden alkuun ja

¹ Jean Genet, *Giacomettin ateljeessa*. Suom. Sirkka Suomi. Helsinki:Taide 1987.

² Platon, *Valtio*, 10. kirja.

loppuun (Vipusen vatsassa tai Vergiliuksen kuljettamana, Kalin siivillä tai Mormonin avustamana). Jos kertomusta Erin matkasta ajattelee suhteessa Platonin pääteemaan, oikeudenmukaisuuteen, ei ole vaikeakaan nähdä, kuinka filosofi yhdistää kaiken alun ja lopun ihmisten hyviin tekoihin, luonteeseen ja yhteiskunnalliseen vastuuseen. Myös myytissä hän noudattaa samaa eetosta kuin argumentissa mutta nyt näkynä, ilmestyksen kaltaisena valaistuksena, jolle ei ole vaihtoehtoa.

Myytin ehdottomuus ja välttämättömyys ovat keinoja lyhentää tietämisen kulkua: kun tapahtumat kerrotaan ikäänkuin raportoiija olisi ollut paikalla kaiken nähneenä, ei ole syytä kysyä, "entä sitten se tai se?", kuten tapauksessa, jossa pohditaan hypoteettista ajatusluomaa. Kertomus on otettava sellaisena kuin se on annettu. Kertoja on tärkeä, sillä hän todistaa asiansa puolesta. Todistamiseen liittyy vastuu, joka on sillä, joka väittää asian tietävänsä, ei sillä, joka kuuntelee.

Er on hämmästynyt, yllättynyt eikä tarkoin tiedä, kuinka hänen tulisi toimia vaikka heti käy ilmi, etteivät tapahtumat koske häntä vaan näytetään hänelle, jotta hän kertoisi. Outous on osa kertomusta: kukaan ei kysy, miksi, koska koko asetelma on kokemattomissa, sitä ei yksinkertaisesti voi ajatella "järkeväksi". Myytin arvaamattomuus ja kyky oikaista tapahtumia tulee täysin hyväksytyksi, koska "näin kuluukin olla".

Jamake Highwater, joka on Joseph Campbellin vanavedessä kirjoittanut myyteistä, transgressiosta ja kirjoittamattoman kulttuurin strategioista, on ohjelmallisesti pyrkinyt kuvaamaan¹, kuinka voimakas vaikutus kulttuurin myyteillä on muutostilanteessa. Hän käyttää esimerkkeinä nopeita muutoksia, joihin esimerkiksi Keski- ja Etelä-Amerikan korkeakulttuurit joutuivat, kun espanjalaiset saapuivat maahan. Samoin hän pohtii muutoksia, joissa eurooppalaiset elivät ennen Toista Maailmansotaa, ennen kuin oli myönnettävä, että Paha voi syntyä omasta keskuudestamme. Vaikka kansalla periaatteessa olisi käytettävissä moninainenkin historiallinen todistusaineisto, joka kertoo edellisistä muutoksista, suuret vaatimukset muutokseen ja näky tulevista, muutosta ei tapahdu. Edes kaiken romahtamisen jälkeen ei osata nähdä uutta.

Highwater toteaa, että me emme voi muuttaa ajatustapojamme ennen kuin muutamme mytologiamme. Esimerkiksi eurooppalainen mytologia on rakentunut 1800-luvulla kristinuskon uskonkappaleista, rationaalisuudesta ja positivistisesta tiedonkäsityksestä, joilla ei äkkiä ajatellen ole mitään yhteistä. Kuitenkin ne yhdessä ovat luoneet mytologisen perustan, jolta vaivatta kasvaa

¹ Jamake Highwater, *Mythology of transgression*. NY:Oxford UP 1997 & *The Language of Vision*. NY:Grove 1994.

vallan, väkivallan, kontrollin ja alistamisen kulttuuri, josta olemme saaneet kammottavia esimerkkejä Venäjän vallankumouksesta alkaen. Sama mytologia estää meitä yhä näkemästä kolonialismin (kristinuskon, koulutusideologian, medisiinan) ja globalisaation (kaupan, omistuksen, sotateollisuuden) vaikutuksia kulttuureissa, joilla ei ole sama mytologinen perusta ja jotka tuhoutuvat kuin hiekkamyrskyssä, huomaamatta ja jälkiä jättämättä.

Oman mytologian muuttaminen ei ole yksinkertaista, koska siinä joutuu purkamaan myös sen, minkä perusteella purkaa. Highwater ei ilmeisesti pitänyt mahdollisena mytologian tietoista muuttamista. Hänellä oli hyvänä esimerkkinä tiedon historia kristikunnassa: kaikissa muutoksissakin - filosofian, politiikan, strategian muutoksissa - tiedon käsitys ei ole muuttunut millään tavalla vaan koko ajan on ripustauduttu uskoon, että keinolla tai toisella ihmisen tieto on kohdallista. Kuten Descartes, tämä filosofi, joka sai kunnian olla epäilevä ajattelija, lopuksi aina toteaa: muuten olen kyllä varma, ettei Hyvä Jumala pettäisi minua niin, että...

Todellista epäilyä tai uudelleenajattelua ei ole paljon esiintynyt, sillä luottamus kommunikaatioon on pidettävä lujana. Kun Friedrich Nietzsche¹ toteaa selvästi, että ihmisen oma keho ei saa koskaan oikeaa ymmärrystä tämän mielessä, tai, että me emme voi millään ymmärtää toistemme kokemuksia, tätä pidetään vain lioitteluna. Moni ilmiö kuitenkin puhuu kommunikoimattomuuden puolesta mutta mytologiamme estää meitä ottamasta todesta sen seurannaisia, koska mytologian perustana oleva uskomus edellyttää meidän ymmärtävän jopa jumalten puheet. Vaikka Nietzsche ja Cioran² monin tavoin ovat argumentoineet mytologiamme vastaan, meillä ei näytä olevan keinoja vapautua sen asettamista ajattelun ehdoista.

Perusmytologia näyttää säilyvän, mikä tarkoittaa, että emme myöskään muuta ajatteluamme. Meillä ei ole ulospääsyä mytologiasta, johon synnyimme. Myös jokainen ovi ulos siitä on ovi siihen sisään. Me kuljemme kritiikissämmekin vain edes ja takaisin, kuten Erin näkemät hyvät ja pahat, jotka olivat eräänlaisessa hississä kuolemanjälkeisen elämän vainioilla. Vain parhaat pääsivät lopulta jaloittelemaan vapaasti, ulos kierrosta. Highwaterin ajatuksessa keskeistä on oivaltaa, että me kasvamme johonkin mytologiaan, jonka versioita me kaiken elämäämme työstämme; ne pysyvät samoin vaikka ne meistä katsoen muuttuvatkin. Olemme joka tapauksessa sisällä.

¹ Friedrich Nietzsche, *Sämtliche Werke*. Bd. 10. Winter 1884 in Sils Maria. Berlin:De Gruyter 1988.

² Emile Cioran, *La tentation d'exister*. Paris:Gallimard 1956.

Palatkaamme takaisin Eliaden ajatukseen matemaatikkojen ja humanistien erosta. Eliade päätyi heinäkuussa 1959 Pariisiin - kuten niin moni meistä jossakin vaiheessa, pakostakin - ja tapaa siellä pater de Menascen, jonka kanssa hän keskustelee humanististen tieteiden tilasta. Eliade kertoi de Menascelle, kuinka hän ihailee fyysikkojen ja matemaatikkojen rohkeutta, sillä nämä

“have no fear of contradicting themselves, nor of formulating contradictory judgements on the structures of the real”.

Heillä on *intellektuaalista rohkeutta*, uskallusta, jollaista puuttuu humanisteilta. Humanistit pelkäävät, yrittävät olla kunnollisia, jopa älyllisesti likinäköisiä idiotismiin asti (kuten edellä todettiin). Näyttää ilmeiseltä, että humanistit rekrytoidaan keskinkertaisten ja säikähtäneiden joukosta, jotka pelkäävät riskiä ja etsivät varmuutta opettamisen ja tutkimisen *ammateista*. Seikkailumieli ja rohkea luova ajattelu eivät enää kosketa filologiaa, orientalismia, taiteen tutkimusta. Humanistiset tieteet näyttävät kutsuvan vain mitätöntä väkeä, ihmisiä, jotka eivät ole tarpeeksi elinvoimaisia kohtaamaan maailmaa kriisissä tai riskeeraamaan karriäeriään uskaltavan idean vuoksi.¹

Toistan tämän tässä, koska myytin antama tila periaatteessa tekee mahdolliseksi toisenkinlaisen tulkinnan, jonka Eliade itse antaa omissa tutkimuksissaan, kuten myös päiväkirjamerkinnöissään. Lainaan suoraan Eliadea²:

“You would think they [‘humanists’] are ashamed of admitting that they read poets or mystics. They try to appear ‘serious’, ‘scientific’. They imitate the objectivity of the scientists. Actually, they are timid and sterile. Their absence of curiosity is a proof of impotence and mediocrity.”

Tämä ei ole vain solvaamista (sitäkin tämä on), vaan Eliade on havainnut sekä tutkimuskohteessaan - myytissä - että omassa tutkimisessaan, kuinka arvaamatonta, ennakoimatonta ja kompleksista tapahtuu kaiken aikaa siellä, missä ihminen avaa itseään, riskeeraa aiempaa tietoaan ja asettuu alttiiksi uudelle.

Myyttien kuvaamat tapaukset ovat yleensä epäjatkuvia ja epäkausaaalisia: niissä on tosin alku ja keskikohta mutta niistä puuttuu loppu siinä merkityksessä, jossa Aristoteles sen meille opetti. Ne ovat usein ihmeitä (kuten uskonnollisessa mytologiassa) ja siten transsendentin valumia tähän maailmaan; tällöin on mahdotonta, että me voisimme "jäljittää" niitä. Ne saattavat olla luomisselityksiä, joiden keskeinen kohta on jonkin kokonaan uuden esille saattaminen, joten niiden alku on tasan siinä kohdassa, jossa me

¹ Eliade, *No memoirs*, 47

² Eliade, *No memoirs*, 192.

alamme tunnistaa vanhan keskellä uuden; loppua ei ole. Ne voivat olla metamorfooseja, jolloin jokin muuttuu sellaiseksi, mitä se ei ole ja muututtuaan ei enää ole sitä, minä me sen otimme. Aina ne ovat transgressiivisia, kuljettimia, joilla esiymmärrys tehdään tyhjäksi, marto elämä saa uuden voiman ja kokija tulee siirretyksi jonnekin, jota varten hänellä ei ole horisonttia.

Kun luemme myyttiä - tai parhassa tapauksessa kun koemme myyttiä - sen transgressiivinen voima aiheuttaa suurta hämmennystä, koska myytti ei noudata tottumuksiamme. Se ei pidä voimassa mennyttä elämää eikä projektiivista tulevaisuutta. Myytti vaatii hetkeksi olemaan vain siirtymässä, kuin kuljettimessa, joka vie tuntemattomaksi muuttuvasta johonkin, josta ei tiedä mitään. Useat ihmisille läheiset myytit koskevat elämän siirtokohtia, syntymää, aikuisuuteen siirtymistä, vanhenemista ja kuolemaa. Myytit osoittavat, kuinka siirtyä, kuinka rituaalisesti tulla valmiiksi muutokseen ja kuinka arvaamatonta on se, mihin on päätyvässä. Niinpä ikuisen paluun myytti on keskeinen myyteissämme, koska sekä elämä yleensä että jokaisen oma elämä on palaamista ja toistamista, erisäteisin ympyröin mutta joka tapauksessa saman toistamista.

Myyttien menetelmällinen merkitys tulee hyvin esille Mircea Eliaden tuotannossa, jossa ei ehkä ole "the methodology of the history of religions" mutta kylläkin selvästi näkyvillä tämän historian froneettinen luonne. Uskonnot muodostuvat kertomuksista ja niiden ymmärtämiseen tarvittavista arkisista riiteistä, joissa transsendenti tulee tälle puolen, kuvana tai tekona. Nämä osoittavat kohti elämän merkitystekijöitä. Humanistit tai muutoin ihmistä tutkivat tarvitsevat Eliaden käsityksen mukaan lukuisia keinoja pitää yllä merkityksenannon tapahtumaa: tutkiminen voi liian helposti saavuttaa oman, itseriittoisen todellisuuden ja ikäänkuin livetä tästä mailmasta. Täytyy olla lukuisia tapoja, joilla koettu, koettavissa oleva, merkityksenantaminen hetkessä, koetteleminen ja vakuuttaminen on mahdollista. Perinteemme tekee kaikkensa, jotta nämä piirteet hämärtyisivät "teoreettisen" tai sitä simuloivan puhunnan alle. Olemme yhden totuuden kulttuurissa, jonka kristinsuko on luonut, alistuneet epätoivolle, joka määrää, että asiat ovat aina jollakin tavalla. Vaikka arkinen kokemus ja esimerkiksi oma työskentely osoittaisi, että asiat voivat olla tai peräti ovat monella tavalla, meillä ei ole tukena moniakaan tottumuksia, joilla voisimme myöntää tämän tutkimisessa.

Eliaden monumentaaliteos *History of Religious Ideas* (I-III) osoittaa, useilla konkreettisilla löydöillä todistettuna, kuinka ihmisen kuvittelukyky ei ole historiassa muuttuva tekijä vaan ulkoinen maailma muuttuu. Ihminen kuvittelee samoja asioita, ja hyvin hitaasti - jos ollenkaan - hän sopeuttaa kuvitelmiään

maailmaan, joka on kaiken aikaa yhä käsittämättömämpi, vaikka kuvittelu väittääkin toista. Riitit, koko kulttuurin ilmentymä, on imaginaarisen taistelua maailmaa vastaan. Tässä kirjoitettu, kuvitettu ja laulettu ovat keinoja pitää yllä monen mahdollisuuden maailmaa, jossa elämä ei muutu magiaksi; magian ongelma on aina sen jäykkyys, se, että magian harjoittajat ovat jo löytäneet totuuden ja sen toimintatavat.

Kun Eliade haastaa imaginaarisella kirjoittamisella sen, mitä jotkut pitävät "tieteellisenä", hän haastaa tutkivan mielen, hän pyytää riskeeraamaan varmat saavutukset ja tarkoittaa hyvää meille kaikille. Hän sanoo, ettei tutkiminen voi olla - edes uskonnonhistoriassa - mekaanista henkistä työtä vaan edellyttää saavuttaminen siinäkin merkitysten vakavaa etsimistä. Mikään riitti tai tapahtuma ei itsessään ole tärkeä tai merkittävä vaan tutkijan on löydettävä keino, jolla hän asettaa löytämänsä merkitykselliseksi, konteksti tai siirtymä, jolla arkisesta, tavanomaisesta tulee muuta kuin banaali kuvaus asiasta, jonka kaikki jo tietävät. Hän antaa malliksi myytin; myytti on jo jokaista lähellä, koska suuri osa merkityksellistä maailmamme on jo saanut merkityksensä myyteissä.